

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Д. В. Миколенко

ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ТА РЕЖИМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Програма спеціального курсу
для студентів історичного факультету

Харків – 2009

УДК 94:321(100)„654”(073)
ББК 63.3(0)-5p3
М59

*Рекомендовано Вченою радою історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 16 жовтня 2009 року)*

Рецензенти:

Сергій Юрійович Страшнюк – кандидат історичних наук, доцент, директор Центру болгаристики та балканських досліджень ім. М. Дринова Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Леонід Сергійович Чернявський – кандидат історичних наук, доцент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Відповідальний за випуск:

Олександр Петрович Чижов – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

М59 Миколенко Д. В. Політичні системи та режими зарубіжних країн новітнього часу:
Програма спеціального курсу для студентів історичного факультету. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 32 с.

У виданні надано загальну схему вивчення спеціального курсу: плани лекцій, завдання для самостійної роботи, питання до іспиту, критерії оцінювання знань. Рекомендовані джерела та література сприятимуть кращому вивченню матеріалу та отриманню студентами глибоких знань.

УДК 94:321(100)„654”(073)
ББК 63.3(0)-5p3

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2009
© Миколенко Д. В., 2009

ЗАВДАННЯ СПЕЦКУРСУ «ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ТА РЕЖИМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН НОВІТНЬОГО ЧАСУ»

Цей спеціальний курс розроблено для студентів історичного факультету денного відділення зі спеціалізації «Всесвітня історія». Він доповнює основні курси, що викладаються на історичному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: «Сучасна історія країн Західної Європи та Північної Америки», «Новітня історія країн Азії, Африки і Латинської Америки», «Історія західних і південних слов'ян», «Історія Росії». Освоєння дисципліни розраховано на один навчальний семестр.

Предмет вивчення спеціального курсу – політичні системи та політичні режими зарубіжних країн, які існували або існують протягом новітнього часу. Головну увагу у програмі зосереджено на передумовах формування того чи іншого режиму, етапах розвитку відповідної політичної системи, а також особливостях структури і функціонування демократії, авторитаризму й тоталітаризму на прикладі окремих країн.

Мета вивчення курсу – формування у студентів об'єктивного уявлення про характерні риси та специфічні особливості політичних режимів і критерії, що визначають їхню належність до одного з трьох типів; розгляд основних напрямів і тенденцій розвитку відповідних політичних систем; розкриття особливостей переходу від одного типу політичного режиму та системи до іншого; дослідження демократії, авторитаризму й тоталітаризму як явищ, характерних для новітньої епохи.

За нижню хронологічну межу взято 1918 рік – завершення Першої світової війни і генеза кількох нових напрямів політичної розбудови незалежних країн. Так, Велика Британія, Франція і США продовжили розвиватись як демократичні держави; у більшості європейських, латиноамериканських та азійських країнах формуються авторитарні політичні системи та режими; в Італії, Німеччині і Росії з'явилися передумови для появи тоталітаризму. Верхньою хронологічною межею спеціального курсу є початок ХХІ століття.

Під час лекцій та самостійного опрацювання запропонованих тем студенти мають оволодіти **навичками** роботи з історичними джерелами й науковою літературою, навчитися систематизації та компаративному аналізу історичного матеріалу.

Вивчення цього спеціального курсу має допомогти студентам логічно мислити та викладати матеріал, робити аргументовані висновки, користуватися довідковою літературою.

Структура. Курс складається з двадцяти двох тем, розподілених на три модулі, кожен з яких включає детальний зміст і окремий список джерел та літератури.

Обсяг роботи за навчальним планом становить 40 годин аудиторної роботи, із них лекцій за тематичним планом – 37 годин для студентів денної форми навчання і 20 годин для заочної. Підсумковий контроль знань – екзамен.

ОПИС ПРЕДМЕТА СПЕЦІАЛЬНОГО КУРСУ

Предмет: Всесвітня історія

Курс: спеціаліст	Напрямок, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристики навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 1 кредит	Всесвітня історія спеціаліст	Спеціальний
Загальна кількість годин – 40		Рік підготовки – 5-й
Кількість модулів – 3		Семестр – 10-й
Тижневих годин – 4		Лекцій – 37 годин Самостійна робота – 3 години Вид контролю – екзамен

СТРУКТУРА КУРСУ ТА СІТКА ГОДИН

№ п/п	Найменування тем	Кількість годин
Модуль I. Теоретична база курсу. Демократичні політичні системи та режими		
1	Вступна частина. Зміст понять «політична система» і «політичний режим»	2
2	Демократія у новітній час: сутність і особливості	1
3	Динаміка розвитку режиму та еволюція Вестмінстерської політичної системи Великої Британії	2
4	Розвиток французької моделі демократії	
	1) Форма державного устрою і функціонування політичного режиму часів Третьої республіки	1
	2) Особливості режиму та політичної системи Четвертої республіки (1946 – 1958 рр.)	1
	3) Конституція 1958 року та режим П'ятої республіки	1
5	Етапи розбудови демократичного режиму і політичної системи у Німеччині	
	1) Особливості політичної системи і режиму Веймарської республіки	1
	2) Політичний режим та система державної влади Федеративної республіки Німеччини	1
6	Політичний розвиток Італії напередодні встановлення фашистського режиму та після Другої світової війни	

	1) Державний устрій та політичний режим Італійської монархії (1918 – 1922 рр.) 2) Політичний режим та система державної влади часів Першої республіки	1
	3) Друга республіка: особливості політичної системи та режиму	1
7	Режим та політична система США: основні етапи розвитку	2
8	Модернізація політичних систем в країнах Сходу на прикладі Японії, Індії, Туреччини	1
Всього		15
Модуль II. Авторитаризм як тип політичного режиму та різновиди його політичних систем		
9	Поняття «авторитарний режим». Приклади авторитарних політичних систем	2
10	Режим Салазара-Каєтану й особливості політичної системи Португалії (1932 – 1974 рр.)	1
11	Особистий режим Ф. Франко і політична система Іспанії (1939 – 1975 рр.)	1
12	Авторитаризм в країнах Центральної та Південно-Східної Європи	
	1) Формування режимів особистої влади і авторитарних політичних систем у міжвоєнний період	1
	2) Сутність і типологія режимів «народної демократії»	1
13	Латиноамериканський «каудилізм» як різновид авторитаризму	2
14	Авторитаризм в країнах Сходу	2
15	Авторитарні політичні системи та режими у посттоталітарних суспільствах	2
Всього		12
Модуль III. Тоталітаризм – феномен новітнього часу		
16	Поняття «тоталітаризм». Тоталітарні політичні системи та режими	2
17	Італійський фашизм як прояв «правого» тоталітаризму	1
18	Нацистський режим та особливості політичної системи у Німеччині (1933 – 1945 рр.)	1
19	Радянська модель тоталітаризму	1
20	Розбудова й функціонування тоталітарних політичних систем і режимів в країнах Центральної та Південно-Східної Європи	2
21	Специфіка тоталітарних режимів і систем країн	2

	Сходу на прикладі Китаю та Камбоджі	
22	Тоталітаризм ХХІ століття	1
	Всього	10
	Загальна кількість годин	37

ЗАГАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ

1. Алексеева Т. Современные политические теории. Опыт Запада: Курс лекций. – М., 2000.
2. Владиславский А. Партии там, партии тут // Свободная мысль – ХХІ. – 2003. – № 1.
3. Всемирная история. – Т. ХІ – ХІІІ. – М., 1977 – 1983.
4. Гаджиев К. Введение в политическую науку. – М., 1999.
5. Гаджиев К. Политическая наука: Учебное пособие. – М., 1995.
6. Гаджиев К. Политическая философия. – М., 1999.
7. Гренвилл Д. История ХХ века. Люди, события, факты. – М., 1999.
8. ХХ век. Многообразие, противоречивость, целостность. – М., 1996.
9. ХХ век: История и современность. – М., 1992.
10. Деборин А. Социально-политические учения нового времени: В 3-х т. – М., 1958.
11. Джонсон П. Современность. – Т. 1-2. – М., 1995.
12. Дилигенский Г. В поисках смысла и цели. Проблемы массового сознания современного капиталистического общества. – М., 1986.
13. Желудков А., Буланова А. История государства и права зарубежных стран (конспект лекций). – М., 2003.
14. Зотов В., Зотова Л. История политических учений. – М., 2005.
15. Иванов В. Формы правления и политического режима: В поисках нового содержания // Полис. – 2009. – № 4.
16. Ирхин Ю., Зотов В., Зотова Л. Политология. – М., 2002.
17. История государства и права зарубежных стран / Под ред. О. Жидкова. – Т. 2. – М., 1998.
18. История политических и правовых учений. ХХ в. – М., 1995.
19. Конституции буржуазных стран. – М., 1955. – Т. 1.
20. Конституции буржуазных государств. – М., 1982.
21. Конституции социалистических государств. – М., 1987. – Т. 1-2.
22. Кочетков А. Политические партии и партийные системы // Вестник Московского университета. – Серия 12. – 1998. – № 6.
23. Кудрявцев Ю. Политические режимы: Критерии, классификации и основные виды // Правоведение. – 2002. – № 1.
24. Манхейм К. Кризис нашего времени. – М., 1994.
25. Мельянцев В. Восток и Запад во втором тысячелетии: экономика, история и современность. – М., 1996.
26. Милон-Дельсон М. Политические идеи ХХ века. – М., 1992.

27. Мир на рубеже 19 – 20 веков: тенденции развития, противоречия, революции. – М., 1991.
28. Монархи Европы. Судьбы династий. – М., 1996.
29. Мухаев Р. Политология: учебник для студентов юридических и гуманитарных факультетов. – М., 2000.
30. Новейшая история стран Европы и Америки. XX век: Учебник для студентов высших учебных заведений: В 2-х частях / Под ред. А. Родригеса и М. Пономарёва. – Часть 1-2. – М., 2003.
31. Омельченко О. Всеобщая история государства и права. – Т. 2. – М., 1998.
32. Основы политической науки. Учебное пособие для высших учебных заведений. – Ч. 2. – М., 1995.
33. Политология. Учебник для вузов / Под ред. М. А. Василика. – М., 1999.
34. Политология: Учебник / Под ред. А. Ю. Мельвиля. – М., 2004.
35. Политология. Энциклопедический словарь. – М., 1993.
36. Порівняльна політологія: основні політичні системи сучасного світу / За ред. В. Бакірова, М. Сазонова. – Харків, 2008.
37. Религия и церковь в западном обществе XX в. – М., 1992.
38. Соловьев А. Политология: Политическая теория, политические технологии. – М., 2001.
39. Тофлер Э. Метаморфозы власти. – М., 2004.
40. Тофлер Э. Третья волна. – М., 2004.
41. Фукуяма Ф. Великий разрыв. – М., 2003.
42. Фукуяма Ф. Конец истории: Последний человек. – М., 2007.
43. Цыганков А. Современные политические режимы: Структура, типология, динамика. – М., 1995.
44. Челищев В. Феномен фундаментализма в современном мире: истоки и формы // Вестник Московского университета. – Серия 12. – 2006. – № 4.
45. Черткова Е. Утопия как тип сознания // Общественные науки и современность. – 1993. – № 3.
46. Шварумангель Д. Идеология и политика. – Харьков, 2009.
47. Шмачкова Т. Мир политических партий // Полис. – 1992. – № 1-2.
48. Язьков Е. История стран Европы и Америки в новейшее время (1918 – 1945 гг.). Курс лекций. – М., 2001.
49. Яковец Ю. Циклы, кризисы, прогнозы. – М., 1999.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль I

Теоретична база курсу. Демократичні політичні системи та режими

1. Вступна частина. Зміст понять «політична система» і «політичний режим». Політична система – впорядкована сукупність державних, політичних, громадських організацій та інститутів, а також сфера політичного життя суспільства. Критерії визначення політичної системи.

Основні теорії політичних систем Т. Парсонса, Д. Істона та Г. Алмонда. Політична система як сукупність окремих інтегрованих елементів – суспільних цілей, норм, цінностей, ролей (згідно з теорією представника структурно-функціональної школи Т. Парсонса). Системний підхід політолога Д. Істона: політична система як аналог біологічної, що зазнає впливу середовища й сама активно впливає на нього для самозбереження і розвитку. Політика як цілісна система зі складною структурою, кожний елемент якої має певне призначення і здійснює специфічні функції, спрямовані на задоволення потреб системи (теорія Г. Алмонда).

Функції політичної системи за Г. Алмондом.

Інституції політичної системи як формалізовані явища і процеси політичного життя суспільства, до яких належать політичні установи: держава та її структурні елементи (парламент, уряд тощо), політичні партії, суспільно-політичні організації, органи місцевого самоврядування, а також процеси їх упорядкованого функціонування. Організації й установи, що входять до політичної системи.

Класифікації політичних систем та їхні критерії. Головні особливості демократичних, авторитарних і тоталітарних політичних систем.

Політичний режим – комплекс взаємодіючих компонентів здійснення політичної влади. Співвідношення цього поняття з політичною системою. Причини ігнорування радянськими суспільствознавцями теорії політичного режиму.

Концепції і типи політичного режиму. Критерії диференціації політичних режимів. Основні відмінності між демократичними, авторитарними і тоталітарними політичними режимами. Масове суспільство як соціальна основа політичних режимів новітнього часу. Теорії масового суспільства.

Динаміка еволюції та зміни політичних режимів. Логіка й закономірність цих процесів у новітній час. Приклади політичних режимів перехідного типу. Сенс поняття «посттоталітаризм». Об'єкт і предмет науки транзитології. Друга й третя «хвилі демократизації». Суть і порівняльний аналіз цих двох процесів.

2. Демократія у новітній час: сутність і особливості. Визначення термінів «демократія» і «демократичний режим». Характеристика співвідношення понять «демократія» і «лібералізм». Головні ознаки демократичних політичних систем та основні інституції, що становлять їхній невід'ємний атрибут. Відмінність між корпоративним та плюралістичним різновидами демократії. Специфіка та багатогранність демократії в умовах західної та східної цивілізацій.

3. Динаміка розвитку режиму та еволюція Вестмінстерської політичної системи Великої Британії. Основні риси британської політичної системи і етапи її формування. Партії, що функціонують в країні. Порівняльний аналіз ідеологій та соціальної основи консерваторів, лібералів (ліберальних демократів) і лейбористів. Виборча система держави, її еволюція протягом новітнього часу. Механізм формування уряду й опозиції. Місце кабінету міністрів, монарха, профспілок та громадських організацій у політичній системі країни. Проблема трансформації британської унітарної держави в асиметричну федерацію.

Методи здійснення влади правлячими колами Великої Британії.

Характеристика систем державної влади Канади і Австралії. Їх порівняльний аналіз з британською. Політичні партії Канади й Австралії. Головні напрями їхньої політики.

4. Розвиток французької моделі демократії. Обставини прийняття республіканської конституції 1875 року. Місце президента, уряду, парламенту згідно з її положеннями. Механізм обрання голови держави. Загальна характеристика виборчої системи країни та її провідні політичні сили у 1918 – 1946 роках. Причини політичної кризи в період дефляції. Типологія режиму Третьої республіки у Франції.

Основний закон 1946 р. Принципова різниця між державними устроями Третьої і Четвертої республік у Франції. Підстави для зміни конституційного ладу в країні.

Обставини приходу до влади Ш. де Голля. Суть статей Конституції 1958 року про державний устрій. Причини значного посилення ролі президента у політичній системі Франції. Функції двох палат парламенту. Розподіл повноважень між президентом і прем'єр-міністром. Динаміка змін виборчої системи Франції. Зміст реформи 1962 року. «Червоний травень»: студентські виступи 1968 р. та їхній вплив на внутрішньополітичну ситуацію в країні.

Провідні партії країни впродовж існування П'ятої республіки. Тенденція біполяризації партійної системи. Підґрунтя для скорочення терміну президентської каденції 2000 року. Основні риси «голлізму» як форми політичного режиму. Порівняльний аналіз режимів Третьої, Четвертої і П'ятої республік.

5. Етапи розбудови демократичного режиму і політичної системи у Німеччині. Революція 1918 – 1919 років та її значення в процесі демократизації країни. Обставини прийняття 31 липня 1919 р. Веймарської конституції, що закріпила змішану форму правління у Німеччині. Повноваження президента, кабінету міністрів, двох палат парламенту. Процес формування партійної системи: боротьба соціал-демократів і консерваторів. Зміни у політичному режимі країни після приходу до влади Гінденбурга. Причини неефективності політичної системи Веймарської республіки та її руйнація після приходу до влади націонал-соціалістів.

Розбудова демократії у Федеративній республіці Німеччини. Прийняття Основного закону 1949 року, що встановив парламентську форму державного правління. Повноваження бундестагу і бундесрату, президента і канцлера. Роль

Федеральних зборів у системі державної влади країни. Процес формування та функціонування багатопартійної системи. Провідні політичні партії держави. Місце профспілок та інших громадських організацій у політичній системі. Державний устрій за Боннською конституцією після приєднання НДР. Компаративний аналіз політичних режимів Веймарської республіки та ФРН.

6. Політичний розвиток Італії напередодні встановлення фашистського режиму та після Другої світової війни. Характеристика державного устрою країни на початку ХХ століття: роль монарха і представницького органу влади у політичній системі Італії. Формування партійної системи і загальнонаціональних профцентрів. Роль конфесійної традиції в італійській політичній культурі.

Головні напрями еволюції політичної системи і режиму в Італії після Другої світової війни та місце політичних сил в Установчих зборах. Основні положення конституції 1947 року, що закріпила парламентську форму правління. Функції верхньої і нижньої палати парламенту, кабінету міністрів і президента. Посилення протистояння між правими і лівими політичними силами («недосконала двопартійна система»). Нестабільність як основна ознака італійського політичного життя. Боротьба навколо виборчого законодавства.

Фундаментальні положення виборчої реформи 1993 року. Розпад старої та виникнення нової політичної системи. Порівняльний аналіз політичних систем Першої і Другої республік. Характеристика партійної системи сучасної Італійської республіки. Тенденція до біполяризації. Особливості політичного режиму в Італії після реформи 1993 року.

7. Режим та політична система США: основні етапи розвитку. Специфіка виборчої системи Сполучених Штатів. Розподіл функцій між президентом, його адміністрацією, конгресом і сенатом. Вплив економічної кризи 1929 – 1933 років на політичні процеси у державі. Третє балотування на посаду президента Ф. Рузвельта: порушення конституції чи законна практика. Посилення авторитарних тенденцій у політичному режимі США під час його президентства.

Повноваження голови держави у США і Франції: компаративний аналіз. Визначення форми правління Сполучених Штатів. Ідеологія та соціальний склад електорату республіканців і демократів.

8. Модернізація політичних систем в країнах Сходу на прикладі Японії, Індії, Туреччини. Система державної влади в Японії за Конституцією 1889 р. Особливості політичного режиму в країні у 1918 – 1946 рр.

Демократизація державного устрою та режиму в Японії після Другої світової війни: втручання Сполучених Штатів чи продовження політичних традицій, розпочатих у ХІХ ст. Основні положення конституції 1947 р. Роль імператора у системі державної влади країни. Причини тривалого домінування однієї партії. Оцінка японських методів здійснення влади.

Процес формування партійно-політичної системи Індії. Розпад Індійського національного конгресу і його наслідки. Специфіка розподілу повноважень між гілками влади країни. Роль особистості у демократизації Індії.

Перешкоди на шляху до політичної модернізації Туреччини. Реформи М. Кемаля 1923 – 1924 рр. як симбіоз західної демократії з традиційним патерналістським розумінням державної влади. Процес демократизації політичного режиму Туреччини після Другої світової війни.

Завдання для самостійної роботи (одна година)

1. Політичні режими та системи скандинавських країн у новітній час: загальні риси і специфіка.
2. Країни Бенілюксу у новітній час: політичний розвиток.
3. Швейцарський варіант демократії.
4. Поставторитарна розбудова демократії в Іспанії та Португалії.
5. Демократизація країн Центральної та Південно-Східної Європи наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття.
6. «Оксамитові революції» як рушійна сила демократизації політичних систем і режимів.
7. Латинська Америка: від «каудилізму» до демократії.
8. Класифікація сучасних демократичних держав за формою правління.

Джерела та література до першого модуля

1. Американська демократія: Ідеологічні основи американської політичної системи. – М., 1990.
2. Арзаканян М. Генерал де Голль на пути к власти. – М., 2001.
3. Арзаканян М. Политическая история Франции XX века. – М., 2003.
4. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993.
5. Бешлер Ж. Демократия: Аналитический очерк. – М., 1994.
6. Блосфельд Е. Английский левый лейборизм, 1918 – 1945. – Саратов, 1990.
7. Буржуазная демократия. Теория и практика. – М., 1978.
8. Васильев Л. История Востока. – М., 2001.
9. Ватлин А. Германия в XX веке. – М., 2002.
10. Виноградов К. Дэвид Ллойд Джордж. – М., 1979.
11. Гайдук В. Христианская демократия в Италии (60 – 70-е года). – М., 1985.
12. Давлетов А. НСДАП и разрушение партийно-государственной структуры Веймарской республики (1930 – 1933) // Политические и государственные структуры стран Западной Европы и Америки в новое и новейшее время. – Днепропетровск, 1979.
13. Даль Р. О демократии. – М., 2000.
14. Дарендорф Р. После 1989: Размышления о революции в Европе. – М., 1998.
15. Демократия: Антология. – К., 2005.
16. Демократия в Западной Европе XX века. – М., 1996.
17. Демократия в Японии. Опыт и уроки. – М., 1991.
18. Гайдук В. Христианская демократия в Италии (60-70-е годы). – М., 1985.
19. Драбкин М. Становление Веймарской республики. – М., 1978.
20. Дугин А. Органическая демократия // Наш современник. – 1992. – № 10.
21. Ерин М. История Веймарской республики в новейшей германской историографии. – Ярославль, 1997.

22. Ерин М. Крах политики и тактики партии Центра в Германии (1927 – 1932). – М., 1978.
23. Ерин М. Распад партийной системы и крах Веймарской республики. – Ярославль, 1992.
24. Зубов А. Парламентская демократия и политические традиции Востока. – М., 1990.
25. Иванян Э. Белый дом. Президенты и политика. – М., 1979.
26. Иванян Э. От Дж. Вашингтона до Дж. Буша. Белый дом и пресса. – М., 1991.
27. Институты прямой и представительной демократии: Генезис политических режимов в XX веке. – Екатеринбург, 2000.
28. История южных и западных славян. – Т. 2. – М., 2001.
29. Италия в XX веке. – М., 2001.
30. Кальдера Р. Специфика христианской демократии. – М., 1992.
31. Кан А. История Скандинавских стран (Дания, Норвегия, Швеция). – М., 1980.
32. Ковлер Р. Кризис демократии? Демократия зарубежья XXI века. – М., 1997.
33. Козловский В., Уткин А. Модернизация: от равенства к свободе. – СПб., 1995.
34. Комолова Н. Новейшая история Италии. – М., 1989.
35. Королькова Е. «Новый курс» Рузвельта. – М., 1992.
36. Космач Г. Кризис германского либерализма в годы Веймарской республики. – Минск, 1989.
37. Косолапов В. Буржуазная демократия. Мифы и реальность. – К., 1981.
38. Кузьмин Э. Демократии и конституции двух миров. – М., 1996.
39. Кузьмин Э. Демократия. Некоторые вопросы теории, методологии и практики. – М., 1986.
40. Латигіна Н. Демократія і реалії versus утопії. – К., 2008.
41. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: Сравнительное исследование. – М., 1997.
42. Лисовский Ю. Италия от фашизма к демократии. – М., 1990.
43. Личко Б. Демократія в контексті еволюції суспільства. – Харків, 2000.
44. Лобер В. Демократия. Исторические корни, содержание и тенденции развития. – М., 1992.
45. Маныкин А. История двухпартийной системы США (1789 – 1980). – М., 1981.
46. Маныкин А. Эра демократов: партийная перегруппировка в США 1933 – 1952 гг. – М., 1990.
47. Михайленко В. Эволюция политических институтов современной Италии. – Екатеринбург, 1998.
48. Молчанов Н. Генерал де Голль. – М., 1988.
49. Никитин В. Консерватизм и политическая борьба в США 1900 – 1929 гг. – М., 1991.
50. Никонов В. От Эйзенхауэра к Никсону: Из истории Республиканской партии США. – М., 1972.

51. Овчинников Л. Крах Веймарской республики в буржуазной историографии ФРГ. – М., 1984.
52. Острогорский С. Демократия и политические партии. – М., 1997.
53. Паренти М. Демократия для избранных. Ностальгия о политических играх США. – М., 2006.
54. Патрушев А. Германия XX века. – М., 2004.
55. Пленков О. Мифы нации против мифов демократии. – СПб., 1997.
56. Плешов О. Ислам и демократия. Опыт Пакистана. – М., 1996.
57. Плешова М. Демократия в Индии: Проблемы местного самоуправления. – М., 1992.
58. Пожарская С. Воскрешение монархии в Испании: почему это оказалось возможным? // Политическая история на пороге XXI в. – М., 1995.
59. Поппер К. Открытое общество и его враги. – М., 1992. – Т. 1-2.
60. Прокопьев В. П. История германской государственности. – Калининград, 1985.
61. Разделенная демократия. Сотрудничество и конфликт между Президентом и Конгрессом. – М., 1994.
62. Ратиани Г. Судьба двух республик. – М., 1980.
63. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: Інституційний вимір. – Львів, 2004.
64. Смирнов В. Новейшая история Франции. – М., 1975.
65. Согрин В. Британский либерализм: этапы развития и течения // Новая и новейшая история. – 1996. – № 4.
66. Согрин В., Патрушев А., Токарева К., Фадеева Т. Либерализм Запада XVII – XX вв. – М., 1995.
67. Страны Южной Европы в современном мире. – М., 1998.
68. Сэмпсон А. Новая анатомия Британии. – М., 1975.
69. Трипольський В. Демократія і влада. – К., 1999.
70. Трухановский В. Уинстон Черчилль. – М., 1989.
71. Федотова В. Модернизация другой Европы. – М., 1997.
72. Фисун А. Демократия, неопартизмизм и глобальные трансформации. – Харків, 2006.
73. Франция в XX веке. – М., 2001.
74. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. – М., 2003.
75. Хенкин С. Испания после диктатуры. – М., 1993.
76. Цветков В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика. – К., 2007.
77. Чернега В. Буржуазные партии в политической системе Франции: Третья – Пятая республики. – М., 1987.
78. Шабров О. Политическое управление: проблема стабильности и развития. – М., 1997.
79. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію націй. – Харків, 2007.
80. Эйбус Х. Очерки новой и новейшей истории Японии. – М., 1990.

81. Юссила О., Хентіля С., Невакиви Ю. Политическая история Финляндии. – М., 1998.

Модуль II

Авторитаризм як тип політичного режиму та різновиди його політичних систем

9. Поняття «авторитарний режим». Приклади авторитарних політичних систем. Авторитаризм (від лат. *autoritas* – цілковита влада, вплив) – тип політичного устрою, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану владу, звуженням політичних прав і свобод громадян та їхніх об'єднань, суворою регламентацією їхньої активності, можливістю застосування насильства чи змушування.

Авторитарний режим та місце в ньому обмеженого плюралізму. Окремі елементи демократії (парламентські вибори, багатопартійність) в авторитарній політичній системі. Перманентна загроза репресій, використання армії та каральних органів як основні ознаки авторитаризму. Регіональні особливості авторитарних політичних систем і режимів новітнього часу. Сприятливі умови для встановлення авторитаризму: перехід від тоталітаризму до демократії і навпаки. Патерналістські традиції у владі країн Сходу як атрибут авторитаризму.

Історичні передумови встановлення авторитарних режимів в країнах Південної Європи – Іспанії, Португалії, Греції.

10. Режим Салазара-Каєтану й особливості політичної системи Португалії (1932 – 1974 рр.). Обставини, що спричинили призначення професора економіки А. Салазара на посаду міністра фінансів. Суть політики «фінансової диктатури» та «промислового кондиціонування». Розбудова нової політичної системи Португалії. Створення Національного союзу. Основні положення конституції 1933 року. Співпраця з католицькою церквою. Характеристика зовнішньої і колоніальної політики уряду А. Салазара. Економічні успіхи країни під час Другої світової війни: вдала політика португальського лідера чи сприятлива кон'юнктура ринку. Слабкі місця корпоративної економіки. Порівняльний аналіз режимів А. Салазара у Португалії і Б. Муссоліні в Італії. Доцільність визначення політичного режиму Салазара-Каєтану (1932 – 1974 рр.) як «фашистського». Зміни, що відбулись у Португалії після відставки А. Салазара. «Революція гвоздик» та початок розбудови демократії в країні.

11. Особистий режим Ф. Франко і політична система Іспанії (1939 – 1975 рр.). Обставини приходу генерала Франко до влади та перші заходи щодо встановлення авторитаризму в країні. Зовнішньополітичний курс Іспанії під час Другої світової війни. Основні положення Хартії іспанців.

Референдум 6 липня 1947 року. Роль уряду, представницького органу, регентської ради, вертикальних профспілок у політичній системі країни. Конкордат з Ватиканом від 26 серпня 1953 року, мета його прийняття.

Посилення опозиційного руху в Іспанії у 1950-х роках. Громадська та політична опозиція у 1960-х роках. Характеристика методів боротьби влади проти неї. Культ особи Ф. Франко. Демократизація країни після смерті диктатора.

12. Авторитаризм в країнах Центральної та Південно-Східної Європи.

Риси, притаманні політичній перебудові країн регіону в міжвоєнний період. Загальні тенденції розвитку політичних режимів Польщі, Угорщини, Болгарії, Королівства сербів, хорватів і словенців (Югославії), Румунії та Греції. Політичний режим Чехословаччини: виняток із загального процесу політичного розвитку держав регіону чи один з різновидів поміркованого авторитаризму? Хронологія вирішення конституційних проблем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Причини концентрації влади в руках однієї особи (монарха, президента, прем'єр-міністра тощо). Нетривалі або перервані традиції державотворення як передумови для встановлення авторитаризму.

Режими «народної демократії» в країнах Центральної та Південно-Східної Європи – частина тактики комуністичних партій у перехідний період до радянської моделі тоталітаризму. Їхній тимчасовий характер. Роль опозиції у політичних системах зазначених країн та приклади репресій проти неї.

13. Латиноамериканський «каудилізм» як різновид авторитаризму.

Визначення поняття «каудилізм» (вождизм) та причини його виникнення. Військові перевороти в країнах Латинської Америки протягом новітнього часу. Роль армій у політичних процесах, що відбувалися в регіоні. Форма правління, яка переважала в зазначених країнах. Президентська форма правління та латиноамериканські політичні традиції як передумови узурпації влади однією особою – головою держави.

Політичний режим Х. Перона і його послідовників в Аргентині. Притаманні йому типові латиноамериканські риси та деякі специфічні національні особливості. Перонізм як класичний зразок популізму.

Військовий переворот 31 березня 1964 року в Бразилії. Посилення авторитарних тенденцій в країні. Інституційний акт 1965 року та надзвичайні повноваження президента. Зміна механізму обрання голови держави. Положення конституції 1967 року щодо державного устрою Бразилії та процесу формування нової партійної системи. Перехід країни до демократичного розвитку.

Переворот 11 вересня 1973 року, його політичні наслідки для Чилі. Сутність і особливості режиму А. Піночета. Соціальна основа диктатури.

Венесуельський варіант авторитаризму на тлі більшості латиноамериканських політичних режимів, встановлених політиками-консерваторами. Характерні особливості внутрішньої і зовнішньої політики У. Чавеса.

14. Авторитаризм в країнах Сходу. Причини встановлення і функціонування авторитарних режимів у переважній більшості країн Азії та Африки новітнього часу. Природа і особливості цієї тенденції. Роль армії у процесах зміни влади на Сході.

Безкровна революція 1932 року в Таїланді. Перехід від абсолютистського режиму до авторитарного. Основні положення конституції та повноваження

монарха згідно з її статтями. Функції виконавчого (Державної ради) і законодавчого (Асамблеї) органів влади. Місце збройних сил у подальших внутрішньополітичних процесах. Зміст доктрини «пантаїзму».

Суть концепції «народовладдя» лівійського диктатора М. Каддафі. Характеристика форми правління, запропонованої ним у «Зеленій книзі».

Авторитарні методи влади в Іраку за часів правління С. Хусейна. Визначення державного устрою країни. Роль опозиції у політичних процесах.

15. Авторитарні політичні системи та режими у посттоталітарних суспільствах. Продовження процесу демократизації після розпаду Радянського Союзу в колишніх його республіках. Специфічні ознаки і різні темпи розвитку демократизації у новостворених країнах.

Обставини, що зумовили більш швидкий перехід від тоталітаризму до демократії країн Прибалтики.

Процес демократичних перетворень в державах Закавказзя і Середньої Азії. Причини його повільного темпу або повної зупинки.

Порівняльний аналіз режимів Б. Єльцина і В. Путіна – Д. Медведєва в Російській Федерації. Державний устрій країни згідно з діючою конституцією. Динаміка зміни політичної системи протягом правління перших трьох президентів.

Інші приклади авторитарних режимів посттоталітарних суспільств та умови їх трансформації. Фактори послаблення стабільності авторитаризму.

Завдання для самостійної роботи (одна година)

1. Режим «чорних полковників» та система державної влади у Греції (1967 – 1974 рр.).
2. Політична система Югославії у 1997 – 2000 роках та особистий режим С. Мілошевича: загальна характеристика.
3. Порівняльний аналіз режимів А. Піночета й У. Чавеса як прикладів «правого» та «лівого» латиноамериканського «каудилізму».
4. Політичний режим та система сучасної Білорусі.
5. Казахський посттоталітарний авторитаризм.
6. Азербайджан: ісламська політична традиція як фактор стабільності авторитаризму.

Джерела та література до другого модуля

1. Алатри П. Происхождение фашизма. – М., 1961.
2. Альтамира-и-Кревеа Р. История Испании. – Т. 2. – М., 1951.
3. Антонов Ю. Бразилия: армия и политика. – М., 1973.
4. Балезин А. Тропическая и Южная Африка в новое и новейшее время: люди, проблемы, события. – М., 2008.
5. Баранов Н. Эволюция взглядов на популизм в современной политической науке. – СПб., 2001.
6. Баранов Н. Популизм как политическая деятельность. – СПб., 2002.
7. Бессонов Б. Фашизм: идеология, политика. – М., 1985.

8. Бургете А. Философия католической церкви на службе испанского фашизма. – М., 1954.
9. Васильев Л. История Востока. – М., 2001.
10. Випперман В. Европейский фашизм в сравнении: 1922 – 1982. – Новосибирск, 2000.
11. Висенс Х. Записки по истории испанского фашизма // Проблемы испанской истории. – М., 1979.
12. Волокитина Т., Мурашко Г., Носкова А. Народная демократия: миф или реальность? – М., 1993.
13. Восточная Европа в документах российских архивов 1944 – 1953 гг. – Москва-Новосибирск, 1997 – 1998. – Т. 1-2.
14. Галкин А., Рахшмир П. Консерватизм в прошлом и настоящем. – Гл. 2. – Консерватизм и фашизм. – М., 1987.
15. Гаранин Ф. Народный фронт в Чили 1936 – 1941. – М., 1973.
16. Гарсия Х. Испания. XX в. – М., 1967.
17. Гарсия-Каселе К. Испанский фашизм: истоки и особенности. – М., 1989.
18. Дамс Х. Франциско Франко. – Ростов-на-Дону, 1999.
19. Даудерштант М. Драматичний період соціал-демократії у Східній та Центральній Європі. – К., 2000.
20. Ерещенко М. Королевская диктатура в Румынии. 1938 – 1940. – М., 1979.
21. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002.
22. Испания 1918 – 1972. Исторический очерк. – М., 1972.
23. Історія західних та південних слов'ян XX ст.: Навчальний посібник / За ред. Є. П. Пугача. – Харків, 1998.
24. Испания. 1918 – 1972: Исторический очерк / Под ред. И. М. Майского. – М., 1975.
25. История стран Центральной и Юго-Восточной Европы XX века. – М., 1997.
26. История фашизма в Западной Европе. – М., 1988.
27. Історія Центрально-Східної Європи. – Львів, 2001.
28. История южных и западных славян: В 2-х томах. – М., 1998, 2001.
29. Калмыков Н. Диктатура Варгаса и бразильский рабочий класс 1930 – 1945 гг. – М., 1981.
30. Капитализм в Латинской Америке: очерки генезиса, эволюции и кризиса. – М., 1983.
31. Кныркова Ж. Последний западноевропейский диктатор Ф. Франко // Исторические портреты: Неизвестное об известном. – М., 1993. – Вып. 1.
32. Коломиец Г. Очерк новейшей истории Португалии. – М., 1965.
33. Конституции государств Американского континента: В 3-х т. – М., 1957 – 1959.
34. Крицкий Л. Португалия. – М., 1981.
35. Кукушкин Ю. Особенности португальского фашизма // Вопросы истории. – 1973. – № 2.
36. Леонов Н. Очерки новой и новейшей истории стран Центральной Америки. – М., 1975.

37. Малько А. Политическая и правовая жизнь России: актуальные проблемы: Учебное пособие. – М., 2000.
38. Манусевич А. «Санация» у власти // Новая и новейшая история. – 1995. – № 3.
39. Медушевский А. Демократия и авторитаризм. Российский конституционализм в сравнительной перспективе. – М., 1997.
40. Мельников И. Современная Испания. – М., 1973.
41. Национализм и авторитаризм. – М., 2000.
42. Новейшая история стран Азии и Африки: В 3-х частях. – М., 2001.
43. Новейшая история арабских стран Африки 1917 – 1987. – М., 1990.
44. Очерки истории Аргентины. – М., 1961.
45. Очерки истории Бразилии. – М., 1962.
46. Очерки новой и новейшей истории Мексики. – М., 1960.
47. Очерки истории Чили. – М., 1967.
48. Парсаданова В. Юзеф Пилсудский // Вопросы истории. – 1996. – № 1.
49. Пашков Г. Средства массовой информации в системе идеологических институтов франкистской Испании (1939 – 1951). – М., 1978.
50. Пожарская С. Думал ли Франко о будущем Испании? // Проблемы испанской истории. – М., 1992.
51. Пожарская С. Конституция 1931 г. // Из истории европейского парламентаризма. Испания и Португалия. – М., 1996.
52. Пожарская С. От 18 июля 1936 г. – длинный путь. – М., 1977.
53. Пожарская С. Франкизм // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. – М., 1981.
54. Пожарская С., Хенкин С. Послевоенный франкизм и его демонтаж // Тоталитаризм в Европе XX в. – М., 1996.
55. Престон П. Франко. – М., 1999.
56. Рышка Ф. Организация фашистского государства // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. – М., 1981.
57. Сагомаян А. Политическая ситуация в Испании после установления фашистской диктатуры (1939 – 1944 гг.) // Международное рабочее и национальные движения: Проблемы истории и историографии. – М., 1983.
58. Самойлов Э. Общая теория фашизма: Фюреры. – Ч. 1. – Обнинск, 1992.
59. Сумбатьян Ю. Политические режимы в современном мире: сравнительный анализ. Учебно-методическое пособие. – М., 1999.
60. Страны Южной Европы в современном мире. – М., 1998.
61. Строганов А. Новейшая история Латинской Америки. – М., 1995.
62. Тибо П. Эпоха диктатур. – М., 1998.
63. Томас А. История Латинской Америки. – М., 1960.
64. Фашизм и антидемократические режимы в Европе (начало 20-х – 1945 г.). – М., 1981.
65. Филатов Г. История фашизма в Западной Европе. – М., 1982.
66. Хайек Ф. Дорога к рабству. – М., 1994.
67. Хенкин С. Мелкобуржуазная демократия в Бразилии: 20 – 30-е годы XX века. – М., 1985.

68. Хибриков Н. Государственный механизм франкистской диктатуры в Испании. – М., 1974.
69. Шеменков К. Греция: проблемы современной истории. – М., 1987.
70. Яровий В. Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн. XX століття. – К., 2005.

Модуль III

Тоталітаризм – феномен новітнього часу

16. Поняття «тоталітаризм». Тоталітарні політичні системи та режими. Перше застосування терміну «тотальна держава». СENS цього поняття. Теорія тоталітаризму, її елементи у працях давньогрецьких філософів. Необхідність загальної регуляції суспільства за Гераклітом. Платонівська модель утопічної держави та її тоталітарні риси. Ознаки тоталітаризму в політичних доктринах Г. Бабефа, А. Сен-Сімона, Ж. Руссо, Г. Гегеля. Основні положення тоталітаризму, представлені в працях А. Арендт, К. Фрідріха і З. Бжезинського. Розвиток концепції тоталітаризму у новітній час.

Тоталітаризм (від лат. totus – увесь, повний; від фр. totalite – сукупність, повнота) – спосіб організації суспільства, який характеризується всебічним контролем влади над суспільством, підкоренням громадської системи державі, колективними цілями, загальнообов'язковою ідеологією, репресіями по відношенню до опозиції та інакодумців.

Проблема співвідношення понять «правого» і «лівого» тоталітаризму. Критерії, що дозволяють віднести той чи інший тоталітарний режим до одного з двох типів.

17. Італійський фашизм як прояв «правого» тоталітаризму. Італія – батьківщина фашизму. Створення Національної фашистської партії в листопаді 1921 року на з'їзді регіональних союзів у Римі. Основні ідеологічні постулати цієї політичної сили.

«Похід на Рим» 27 – 30 жовтня 1922 року. Оцінка цієї події. Роль Великої фашистської ради у політичній системі Італії 1922 – 1943 рр. Парламентські вибори 1924 року на основі мажоритарної виборчої системи та їх результати. Методи, застосовані правлячою партією задля перемоги. Роль опозиції («Авентінського блоку») у політичному житті Італії 1922 – 1924 рр. Визначення політичного режиму Італії протягом перших трьох років перебування Б. Муссоліні на посаді прем'єр-міністра.

Характеристика законів, прийнятих фашистами у 1925 – 1926 рр. Місце уряду у політичній системі Італії 1926 – 1943 рр. Значення трудового законодавства у зростанні популярності фашистів. «Латеранський конкордат» 1929 року. Функція цієї угоди у становленні тоталітарного режиму. Розбудова корпоративної системи економіки в Італії 1930 – 1934 рр. Її основні риси.

Прийняття расового закону, ініційованого Б. Муссоліні у 1938 році. Причини, що змусили диктатора зробити цей крок. Розпуск парламенту (Палати депутатів) на початку 1939 року. Впровадження Палати фашій та корпорацій як

апогей розвитку тоталітарної системи в Італії. Загальна характеристика зовнішньої політики країни у 1922 – 1943 рр. та оцінка «Республіки Сало».

Порівняльний аналіз фашизму і консерватизму як ідеологій. Принципова різниця між ними. Особисті якості Б. Муссоліні, що вплинули на ознаки політичного режиму в Італії.

18. Нацистський режим та особливості політичної системи у Німеччині (1933 – 1945 рр.). Жорстка внутрішньополітична боротьба у Веймарській республіці на початку 1930-х років. Призначення А. Гітлера (лідера нацистської партії) на посаду рейхсканцлера. Суть ідеології Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії (НСНРП). Розподіл місць у рейхстазі після виборів 5 березня 1933 року.

Закон про надзвичайні повноваження уряду, ініційований націонал-соціалістами та прийнятий парламентом 24 березня 1933 року. Початок репресій проти політичних опонентів. Зміст законів «Про ліквідацію тяжкого становища народу і держави» та «Про захист уряду національного відродження від підступних зазіхань».

Усунення ландтагів від формування земельних урядів. Закон від 7 квітня 1933 року «Про злиття областей з імперією». Запровадження посади штатгальтерів (намісників), які очолили місцеві адміністрації. Заборона з липня 1933 року всіх партій окрім нацистської. Остаточне скасування 30 січня 1934 року ландтагів. Підпорядкування штатгальтерів імперському уряду. Ліквідація рейхсрату в лютому 1934 року. Зосередження повноважень голови держави, канцлера і головнокомандуючого армією у руках А. Гітлера після смерті президента країни Гінденбурга (2 серпня 1934 року). Причини збереження націонал-соціалістами дії Веймарської конституції.

Внутрішня боротьба в НСНРП протягом 1933 – 1934 рр. Зміст ідеології братів Штрасерів. Плебісцити 1933, 1934 і 1938 років в Німеччині, мета їх проведення.

Указ від 28 серпня 1939 р. про безпосередню відповідальність перед А. Гітлером всіх керівників вищих державних установ. Закріплення виняткових повноважень фюрера як «вождя нації» постановою рейхстагу від 26 квітня 1942 року. Характеристика пірамідальної ієрархії політичного керівництва партії, репресивного апарату й ідеологічної системи Третього рейху. Розвиток взаємовідносин між державою та церквами (католицькою і протестантською). Компаративний аналіз фашистського й націонал-соціалістичного режимів в Італії і Німеччині. Основні риси економічної, соціальної, зовнішньої політики націонал-соціалістів.

19. Радянська модель тоталітаризму. Специфіка радянського варіанту політичної системи. Період існування класичного тоталітарного режиму в СРСР. Суть доктрини марксистського соціалізму, інтернаціональної ідеї та сталінізму. Характерні ознаки радянської моделі тоталітарного режиму: експропріація приватної власності, формування адміністративно-бюрократичної системи керівництва повністю націоналізованою економікою. Розподіл національного прибутку партійною номенклатурою. Порівняння

лівототалітарного режиму в СРСР з правототалітарними у фашистській Італії та нацистській Німеччині. Комінтерн і доктрина «світової революції».

20. Розбудова й функціонування тоталітарних політичних систем і режимів в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Процес встановлення однопартійної системи в державах регіону після Другої світової війни. Репресивні заходи проти лідерів ліберальних політичних сил. Ступінь самостійності у своїх діях комуністичних і робітничих партій країн Центральної та Південно-Східної Європи. Ігнорування національних особливостей держав під час розбудови «радянської моделі соціалізму».

Чистки і судові процеси над колишніми керівниками лівоцентристських політичних сил, що раніше були поглинуті комуністичними партіями. Кампанії по «виявленню агентів міжнародного імперіалізму» серед партійних керівників та вищих державних чиновників. Визнання всіма компартіями тези Й. Сталіна про «загострення класової боротьби при будівництві соціалізму». Роль Комінформу у цьому.

Початок чергового етапу політичних процесів над представниками нової правлячої партійної еліти на початку 50-х рр. XX ст. Характеристика явища «культурної революції» та його роль у становленні тоталітаризму. Завершення націоналізації промисловості й аграрної реформи, перехід до планової економіки.

Зміни в існуючих тоталітарних режимах соціалістичних країн Центральної та Південно-Східної Європи після смерті Й. Сталіна у березні 1953 року.

Особливості розбудови та еволюції тоталітарних режимів в кожній окремій європейській країні соціалістичного табору. Процес їхньої трансформації. Роль у ньому Угорської революції 1956 р., «Празької весни» 1968 р., польської «Солідарності» та «оксамитових революцій» кінця 1980-х років.

21. Специфіка тоталітарних режимів і систем країн Сходу на прикладі Китаю та Камбоджі. Становлення радянської моделі тоталітаризму в КНР після приходу до влади комуністів у 1949 році. Перетворення, що відбулися в країні після завершення епохи сталінізму в СРСР. Суть кампанії «Сотні квіток». Причини її згортання. Зміст політики «Трьох червоних прапорів». Причини провалу політики «Великого стрибка». Погіршення стосунків з СРСР та його вплив на внутрішньополітичне становище в країні. Філософія «культурної революції» і причини нової хвилі політичних репресій 1966 року. IX з'їзд Комуністичної партії у 1969 р. Перші підсумки «культурної революції» та їх аналіз.

Характеристика внутрішньої боротьби в Комуністичній партії Китаю наприкінці 1960-х та у 1970-х роках. Етапи формування культу особи Мао Цзедуна й особливості ідеології маоїзму. Економічні реформи Ден Сяопіна. Їхні основні напрями.

Прихід до влади у Камбоджі червоних кхмерів на чолі з Пол Потом. Ідеологія нового режиму, його методи впровадження влади у життя. Наслідки п'ятирічного правління червоних кхмерів (1975 – 1979 рр.). Специфічні риси східного тоталітаризму.

22. Тоталітаризм ХХІ століття. Повноваження кубинського диктатора Ф. Кастро. Місце Національної асамблеї в системі державної влади Куби. Основні риси, притаманні законодавству цієї країни. Наслідки чергових репресій проти дисидентів, проведених владою у 2003 році.

Державний устрій Корейської Народної Демократичної Республіки. Механізм передачі влади в країні. Дисидентський рух в КНДР. Мілітаристська спрямованість економіки країни та її вплив на рівень життя населення. Ставлення світової спільноти до політичного режиму Північної Кореї.

Завдання для самостійної роботи (одна година)

1. Політичний режим і система сучасного Туркменістану та Узбекистану: радянська спадщина чи закономірний розвиток азійського патерналістського суспільства.
2. Терор як метод тоталітаризму.
3. Основні риси політичного режиму у КНДР за часів президентства Кім Ір Сена (1972 – 1994 рр.).
4. Становлення комуністичного режиму на Кубі.
5. Розбудова тоталітарного режиму у Монгольській народній республіці.
6. Загальні риси і специфіка тоталітаризму й абсолютизму.
7. Тоталітаризм і авторитаризм: компаративний аналіз явищ.
8. Тоталітарні рухи кінця ХХ – початку ХХІ ст. та місце в них радикалізму і екстремізму.
9. Тоталітарні прояви у демократичних суспільствах.

Джерела та література до третього модуля

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К., 2005.
2. Арендт Х. Тайная полиция // Новое время. – 1992. – № 6.
3. Аристов Н. Кто такие фашисты. – М.-Л., 1927.
4. Балезин А. Тропическая и Южная Африка в новое и новейшее время: люди, проблемы, события. – М., 2008.
5. Белоусов Л. Бенито Муссолини: диктатура и демагогия. – М., 1993.
6. Белоусов Л. Режим Муссолини и массы. – М., 2004.
7. Бланк А. Германский фашизм и западногерманский неонацизм (идеология). – Ч. 3. – Вологда, 1974.
8. Бровко Л. Церковь и Третий Рейх // Новая и новейшая история. – 1991. – № 4.
9. Бузов В. История современного Востока ХХ – ХХІ вв.: страны и провинции. – М., 2008.
10. Буллок А. Гитлер и Сталин. – Т. 1-2. – М., 1993.
11. Буровский А. Мифопоэтика национал-социализма // Посев. – М., 1994. – № 2.
12. Бутенко А. Социологические вопросы истории и теории тоталитаризма // Социс. – 1999. – № 12.
13. Васильев Л. История Востока. – М., 2001.
14. Ватлин А. Германия в ХХ веке. – М., 2002.

15. Восточноевропейский социализм: становление режима, попытки его модернизации, причины краха. – М., 1992.
16. Гаджиев К. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопросы философии. – 1992. – № 2.
17. Галактионов Ю. Германский фашизм как феномен первой половины XX века: отечественная историография 1945 – 1990-е гг. – Кемерово, 1999.
18. Галкин А. Германский фашизм. – М., 1989.
19. Геллнер Э. Нации и национализм. – М., 1991.
20. Германия: фашизм, неонацизм и молодежь. – Томск, 1993.
21. Германская история в новое и новейшее время: В 2-х томах. – Т. 2. – М., 1970.
22. Германский национал-социализм / Сост. В. Пруссаков. – М., 1994.
23. Гинцберг Л. Ранняя история нацизма. Борьба за власть. – М., 2004.
24. Глушков Е. Социально-психологические основы нацистской пропаганды // Труды Томского университета. – Т. 2. – Томск, 1973.
25. Грюнберг К. Гитлер. – М., 1995.
26. Деларю Ж. История гестапо. – Смоленск, 1993.
27. Дем'яненко Б. Порівняльний аналіз італійської та сталінської моделей тоталітаризму // Нова політика. – 1998. – № 3.
28. Джилас М. Лицо тоталитаризма. – М., 1992.
29. Джулио Ю. Фашистская Италия. – М., 1929.
30. Доктрина фашизма // <http://www.legion.1488.narod.ru/home.html>.
31. Желев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство. – М., 1991.
32. Замковский В. Германский фашизм – одна из главных форм тоталитаризма. – М., 1994.
33. Ильинский М. Дедушка дуче // Новое время. – 2000. – № 5.
34. Ильинский М. Жизнь и смерть Бенито Муссолини. – М., 2000.
35. Історія Центрально-Східної Європи. – Львів, 2001.
36. История южных и западных славян. – Т. 2. – М., 2001.
37. Италия в XX веке. – М., 2001.
38. Йонца К. Правовая система фашистского государства // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. – М., 1981.
39. Кин Ц. Блеск и нищета фашизма // Новый мир. – 1965. – № 5.
40. Кин Ц. Итальянский ребус. – М., 1991.
41. Кин Ц. Начало итальянского фашизма. Бенито Муссолини: социально-политический портрет // Вопросы философии. – М., 1988. – № 1.
42. Курскова Г. Тоталитаризм на перекрестке мнений // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 1.
43. Лопухов Б. История фашистского режима в Италии. – М., 1977.
44. Лопухов Б. Эволюция буржуазной власти в Италии. – М., 1983.
45. Любин В. Тоталитаризм в Германии, Италии и СССР: споры историков // Преподавание истории в школе. – 2003. – № 1.
46. Михайленко В. Итальянская историография о происхождении и сущности фашизма. – М., 1988.

47. Михайленко В. Итальянский фашизм: Основные вопросы историографии. – Свердловск, 1987.
48. Михайленко В., Нестерова Т. Тоталитаризм в XX веке: Теоретический дискурс. – Екатеринбург, 2000.
49. Моммзен Г. Оппозиция Гитлеру и немецкое общество в 1933 – 1945 гг. // Вторая мировая война. Дискуссии. Основные тенденции. Результаты исследований / Под ред. В. Михалки. – М., 1997.
50. Морен Э. О природе СССР. Тоталитарный комплекс и новая империя. – М., 1995.
51. Муссолини Б. Доктрина фашизма // [http: resist.gothic.ru.\(arhiv\)benito4.html](http://resist.gothic.ru.(arhiv)benito4.html).
52. Муссолини Б. Мемуары 1942 – 1943. – М., 2004.
53. Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. – Т. 1-8. – М., 1987 – 1999.
54. Опитц Р. Фашизм и неофашизм. – М., 1986.
55. Орлов Б. Европейская культура и тоталитаризм. – М., 1998.
56. Орлов Ю. Антисемитизм как основополагающий компонент националистического «мифа почвы, крови, расы» // Вестник МГУ. – Сер. 10: Журналистика. – 1994. – № 3.
57. Орлов Ю. Националистический компонент немецко-фашистской идеологии в высказываниях Дитриха Экарта и других носителей «фелькишской идеи» // Вестник МГУ. – Сер. 10: Журналистика. – 1994. – № 2.
58. Патрушев А. Германия XX века. – М., 2004.
59. Поздняков Э. Нации, национализм. – М., 1994.
60. Попович М. Червоне століття. – К., 2005.
61. Постоловський Р., Пугач Є., Страшнюк С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944 – 1953). – Харків, 2000.
62. Почепцов Г. Тоталитарный человек: Очерки тоталитарного символизма и мифологии. – К., 1994.
63. Проэктор Д. Фашизм: путь агрессии и гибели. – М., 1985.
64. Психология и психоанализ власти: Хрестоматия. – Ч. 1-2. – Самара, 1999.
65. Психология толп. – М., 1998.
66. Райх В. Психология масс и фашизм. – СПб., 1997.
67. Рахшмир П. Происхождение фашизма. – М., 1981.
68. Ридли Д. Муссолини. – М., 1999.
69. Розенберг А. Миф XX века // Кубань. – Ростов-на-Дону, 1993. – № 3-4.
70. Руткевич А. Хайдеггер и нацизм // Вопросы философии. – М., 1988. – № 11.
71. Семиряга М. Тюремная империя нацизма и ее крах. – Екатеринбург, 1994.
72. Страшнюк С., Пугач Є. Політичні кризи та антитоталітарні рухи в країнах Східної Європи (50 – 80-ті рр. XX ст.): Хрестоматія за спецкурсом для студентів історичного факультету Харківського державного університету. – Харків, 1998.
73. Судоплатов П. Спецоперация. Лубянка и Кремль (1930 – 1950). – М., 1998.
74. Судьбы XX века: Бенито Муссолини. – М., 1999.

75. Сумбатян Ю. Тоталитаризм – политический феномен XX века // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 1.
76. Толанд Д. Адольф Гитлер. – Т. 1-2. – М., 1993.
77. Токарева Е. Фашизм, церковь и католическое движение в Италии (1922 – 1943). – М., 1999.
78. Тоталитаризм в Европе XX в.: из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления. – М., 1996.
79. Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20 – 80-е гг. XX века). – Материалы конференции. – Харьков, 1994. – Т. 1.
80. Тоталитаризм: Из опыта стран Восточной Европы. – М., 1995.
81. Тоталитаризм: Исторический опыт Восточной Европы. «Демократическое интермеццо» с коммунистическим финалом (1944 – 1948). – М., 2002.
82. Тоталитаризм как исторический феномен. – М., 1989.
83. Тоталитаризм: что это? (Исследования зарубежных политологов). – Ч. 1-2. – М., 1993.
84. Уильямсон Г. СС – инструмент террора. – Смоленск, 1999.
85. Устав фашистской партии // Фашистская Италия. – М.-Л., 1929.
86. Филатов Г. Крах итальянского фашизма. – М., 1985.
87. Филатов Г. Фашизм, неофашизм и антифашистская борьба в Италии. – М., 1987.
88. Фромм Э. Адольф Гитлер – клинический случай некрофилии. – М., 1992.
89. Фромм Э. Бегство от свободы: Человек для себя. – Минск, 1998.
90. Фюре Ф. Прошлое одной иллюзии. – М., 1998.
91. Хавкин Б. Рейхсфюрер СС Гиммлер // Новая и новейшая история. – 1991. – № 1.
92. Хобберт К. Бенито Муссолини. – Ростов-на-Дону, 1998.
93. Чернявский Г. Тень люциферова крыла. Большевизм и национал-социализм: сравнительный анализ двух форм тоталитаризма. – Харьков, 1993.
94. Ширер У. Взлет и падение третьего рейха. – Т. 1-2. – М., 1991.
95. Щёкин Ф. Тоталитарные идеологии сквозь призму психоанализа и религиоведения // Вопросы философии. – 1998. – № 4.
96. Эберстайн В. Культ государства: Гегель и Муссолини // Знание и сила. – М., 1990. – № 4.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Зміст поняття «політична система».
2. Функції політичної системи.
3. Інститути політичної системи.
4. Концепції політичної системи Т. Парсонса, Д. Істона, Г. Алмонда.
5. Політичний режим: сутність і зміст поняття.
6. Основні типи політичних режимів.
7. Транзитологія: об'єкт та предмет дослідження.

8. «Друга хвиля демократизації»: особливість процесу.
9. «Третя хвиля демократизації» з середини 1970-х років до наших днів.
10. Політичні режими перехідного типу.
11. Сутність поняття «посттоталітаризм».
12. Особливості політичного режиму Великої Британії у новітній час.
13. Загальна характеристика Вестмінстерської політичної системи.
14. Політичні режими та системи III і IV Республік у Франції.
15. Специфіка політичного режиму у Франції часів президентства Ш. де Голля.
16. Особливості політичної системи V Республіки у Франції.
17. Еволюція політичного режиму в Італії після Першої світової війни.
18. Формування політичної системи Італії після Другої світової війни.
19. Суть реформи виборчого законодавства 1993 року в Італії.
20. Особливості політичної системи і режиму Веймарської республіки.
21. Політичний режим та система державної влади ФРН.
22. Політична система та державний устрій США.
23. Загальна характеристика політичного режиму США у новітній час.
24. Політична модернізація країн Сходу й азійські варіанти демократії на прикладі Японії, Індії та Туреччини.
25. Поняття «авторитарний режим» та його характеристика.
26. Специфіка авторитарних політичних систем.
27. Природа західноєвропейського авторитаризму.
28. Особливості політичної системи та режиму Салазара-Каєтану у Португалії.
29. Генеза та еволюція особистого режиму Ф. Франко в Іспанії.
30. Політична система Іспанії у 1939 – 1975 рр.
31. Загальна характеристика політичних режимів і систем країн Центральної та Південно-Східної Європи у міжвоєнний період.
32. Визначення та зміст поняття «режим народної демократії».
33. Режим С. Мілошевича в Югославії: загальна характеристика.
34. Регіональні особливості авторитарних режимів у новітній час.
35. Особливості політичних систем латиноамериканських країн.
36. Латиноамериканський «каудилізм» як різновид авторитарного режиму.
37. Режим А. Піночета і державний устрій Чилі.
38. Встановлення та особливості режиму У. Чавеса у Венесуелі.
39. Основні напрями трансформації політичних систем та режимів в країнах Латинської Америки.
40. Авторитаризм в країнах Сходу: природа та сутність.
41. Лівійське «народовладдя» та особистий режим М. Каддафі.
42. Сучасні авторитарні режими країн Середньої Азії.
43. Політичний режим О. Лукашенка та державний устрій Білорусі.
44. Політична система та режим у Росії за часів президентства Б. Єльцина.
45. Політичний режим Путіна-Медведева: основні риси.
46. Визначення та сутність поняття «тоталітаризм».
47. Поява та розвиток концепції тоталітаризму.
48. «Правий» і «лівий» тоталітаризм: критерії та ознаки.
49. Італійський фашизм як прояв правого тоталітаризму.

50. Фашизм і консерватизм: загальні риси та специфіка.
51. Політична система фашистської Італії.
52. Гітлерівський режим у Німеччині.
53. Політична система нацистської Німеччини.
54. Комуністичний режим у КНР: генеза та еволюція.
55. Політична система та державний устрій сучасної КНР.
56. Прояви режиму червоних кхмерів у Камбоджі.
57. Східна та Південно-Східна Європа на шляхах політичної трансформації (кінець 80-х – початок 90-х років XX ст.).
58. Особливості політичної системи та режиму сучасної Північної Кореї.
59. Політична система та режим комуністичної Куби.
60. Тоталітарні рухи кінця XX – початку XXI ст.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Оцінка «А» – «відмінно» (90 – 100 балів) передбачає повне і впевнене засвоєння програми курсу, знання основних джерел і додаткової літератури, уміння аналізувати й узагальнювати історичний матеріал, порівнювати, оцінювати, пояснювати історичні факти на основі здобутих із різних джерел знань, користуватися науковою термінологією.

Оцінка «В» – «добре» (80 – 89 балів) виставляється за впевнене засвоєння курсу, знання історичної хронології, уміння логічно будувати відповідь, робити аргументовані висновки, аналізувати історичний матеріал. А також за умови, якщо студент припустився незначних помилок або зробив не зовсім повні висновки.

Оцінка «С» – «добре» (70 – 79 балів) передбачає виконання всіх вимог до оцінки «В», за наявності принципових помилок при викладенні засвоєного матеріалу або неповних висновків.

Оцінка «D» – «задовільно» (60 – 69 балів) виставляється за часткове висвітлення змісту теоретичних питань та недостатнє вміння застосовувати теоретичні знання для розв'язання практичних завдань. При цьому студент не вміє логічно мислити. Поставлене завдання виконане ним не повністю, але у його відповідях продемонстроване розуміння основних положень матеріалу навчальної дисципліни.

Оцінка «Е» – «задовільно» (50 – 59 балів) передбачає виконання всіх вимог до оцінки «D», а також, коли у студента виникають проблеми навіть з відтворенням основного матеріалу курсу.

Оцінка «F» – «незадовільно» (0 – 49 бали) виставляється, якщо студент не засвоїв матеріал, передбачений програмою курсу.

Навчальне видання

Миколенко Дмитро Валерійович

ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ ТА РЕЖИМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Відповідальний за випуск Чижов О. П.

Коректор Попій І. В.
Комп'ютерна верстка Літвінова О. О.
Макет обкладинки Дончик І. М.

Підписано до друку 22.10.2009. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Обл.-вид. арк. 2,4. Ум.-друк. арк. 2,0.
Наклад 100 прим. Ціна договірна.

61077, Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна

Надруковано ХНУ імені В. Н. Каразіна,
61077, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Тел.: 705-24-32

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3367 від 13.01.09.